
MEDLEMSBLAD

FORORD

Så er det sommer igjen, og først vil vi nevne sommerturen. Det blir en helgetur til Ringerike, et sentralt sted i norsk historie. Se side 2.

Stofftilgangen er fortsatt bra, så bra at ikke alt har fått plass i dette nummeret. Det betyr at noe må vente, og utvelgelsen går ikke på kvalitet. Noe må være med når det er aktuelt, eller har sammenheng med stoff i forrige nummer. Helst bør innholdet være variert og fra forskjellige kanter av bygda. Er det noe du synes det er for lite av, så gjør noe med det!

Også denne gangen har vi noe om salmodikonet. Arve har funnet interessante opplysninger, og laget har fått et fint instrument, se Gaver til laget.

Austmarka-Marken går av stabelen som planlagt. Les om den på side 2.

Det er fortsatt noen som ikke har betalt kontingenten for 2003. Nå vedlegger vi et nytt girokort, og håper at etternølerne betaler raskt. Som skrevet mange ganger før, så koster purringene mye ekstraarbeid. Det ville også være fint om de som flytter, sender melding om ny adresse. Det kommer i blant brev i retur med påskrift Flyttet Adresse Ukjent.

Vi vil gjerne beholde alle medlemmene. Det kommer stadig nye til, og vi håper stadig på å nå et medlemstall på 500!

Finn Åberg

Nr. 97

Juni 2003

NYTT FRA LAGET

Austmarka-Marken 2003

I år starter marken fredag 15. august kl. 21.00 med nying ved Tunet. Denne gangen har vi den store glede å fortelle at Elias Akselsen besøker oss. Nærmere presentasjon er vel unødvendig. Vi regner med at folk vil gå mann av huse den kvelden, og vi krysser fingrene for fint vær.

Selve markensdagen begynner lørdag 16. august med høytidelig åpning kl. 11.00. Klokken 16.00 blir det auksjon på låvebrua. Dansen om kvelden er sløyfet i år.

Resten av marken vil være i tradisjonell stil: Salgsboder, fesjå, ponni-riding, hesteskokasting m.m.

Matsservering med tradisjonell kost blir det selvfølgelig: Gritstappe, Smedhaugbrød, skremjølsvafler o.s.v. De som foretrekker pølser, is og brus får dette i kiosken.

Forberedelsene er altså i full gang. Mange har meldt seg på, men det er fortsatt plass til flere salgsboder, så nøl ikke! Det er nesten ingen grenser for hva som kan selges på en Markens-dag.

For påmelding og nærmere opplysninger, ta kontakt med
Bjørge Aulie, Ammerudv. 67, 0958 Oslo,
Tlf. 22 25 92 95 (arbeid), 22 16 27 18 (privat), 62 82 82 42 (helg).
Vel møtt til Marken!

Tur til Ringerike.

Årets tur blir en helgetur til Ringerike 5. - 7. september. Vi starter med buss fra NSB-garasjen på Austmarka fredag kl. 15.00, som vanlig med Finn Ivar bak rattet. Det blir overnatting på Ringerike Gjestegård fredag til søndag. Gjestgiveriet har 15 dobbeltrom. Det er fint om deltagerne ordner seg så de får noen å dele rom med. Da får vi utnyttet alle 30 sengeplassene.

På Ringerike får vi mulighet til å besøke det store arkeologiske feltet Veien, Stein Gård, Storøen med historie langt tilbake i middelalderen, Ringerike Museum, Bønsnes kirke og Halvdanshaugen. Nærmere detaljer om programmet blir fastlagt i sommer. Turen vil koste ca. 1700 kroner og dekker overnatting, måltider, buss og inngangsbilletter.

Påmelding snarest, og innen 1. august, til
Åge Sørmoen, tlf. 62 82 81 47. De 30 første får være med.

Midsommertreff ved Tunet

Lørdag 21. juni kl. 18.00 ber vi alle som ønsker på en samling på bade-plassen ved Tunet. Grillen holdes varm. Grillmat og drikke tar hver enkelt med. Vi håper på godt vær, og at noen tar med gitar eller trekkspill.

Velkommen skal dere være.

Måkeløse Anna

Lørdag 26. april hadde vi ryddedugnad på Tunet. Hele 20 personer møtte opp, deriblant 89-årige Anna Høegh. Hennes innsats var fullt på høyde med de andre - og hun er med fordi hun synes det er morosamt, sier hun. Vi fikk raket, slått gras og ryddet, vasket i husene, brent gras og satt ut benker og bord.

Takk til alle som deltok.

Nye medlemmer

Kjell Gylterud, Reidar Linna, begge Kongsvinger. Odd Lien, Asbjørn Døhlen, begge Gjerdrum. Henry Nyland, Furnes.

Råoljemotor anskaffet

I mai gikk vi til innkjøp av en Bolinder råoljemotor på 25 hk som skal drive Sjøviksaga. Den ble kjøpt av Geir Gundersrud i Sørskogbygda, og prisen ble 35.000 kroner etter lengre pruting. Motoren skal være i god stand, ifølge Jan Rudberg som er ekspert på slike motorer i Glåmdal Utstyr og Motorhistorisk Forening. Vi takker Tor Arne Gunnarsbråten så mye for at han fraktet motoren gratis til Tunet. Nå om dagen vil arbeidet med å flytte Sjøviksaga til Tunet pågå. Vi ber deg om å delta et skift eller to med flyttingen. Vi trenger mye hjelp!

Gaver til laget

Fra Berit og Fridtjof Solberg: Salmodikon. Ukjent opphav, trolig laget av en profesjonell snekker, kanskje Mads Skullerud. Den er i meget god stand, mangler bare streng og stemmeskrue.

Fra Mona og John Martin Øverby i Nord-Tomta: Buljongboks, matboks fra Stabburet (tidlig 50-tall) og dropsboks fra Christiania Dropsfabrik.

Via Svein Østli har vi fått et kart fra Anne Merete Ranum Aas i Statens Kartverk. Kartet er fra 1734 og dekker bl.a. Søndre Austmarka og Eidskog. Det er utarbeidet av en svenske ved navn Bengt Sahlner.

Vi takker så mye for gavene.

Radio-historisk på Austmarka

Lørdag 24. mai holdt Norsk Radiohistorisk Forening i samarbeide med Austmarka Historielag sin årlige felt-dag på Tunet på Austmarka.

Felt-dagen er til minne om krigens dager da Milorg med sine hemmelige sendere sendte viktige opplysninger om fiendens bevegelser til "home-station" i London og mottok kodete meldinger om sabotasje og illegale oppdrag som skulle gjennomføres. Foreningen har de siste 10-15 årene hatt som tradisjon å dra ut i felten en dag på vårparten til et slippsted, til steder hvor det ble sendt fra under krigen eller til et museum og sette opp sine radiostasjoner der. Sist en slik feltdag ble arrangert i Kongsvinger-området var i 1994 og ble holdt på Kongsvinger festning.

På Tunet ble det i løpet av fredag ettermiddag rigget opp antenner, og lørdag gikk vi "på lufta" med sendere og mottakere av samme type som hjemmefronten benyttet under krigen. Kontakt ble oppnådd med stasjoner over hele landet både ved hjelp av telegrafi (morse) og telefoni.

Interessant for mange var også miniaturløsningen av gamle krystallapparater og radioer fra før og under krigen. Disse var alle satt i stand og kunne ta inn radiostasjoner på lang- og mellombølge. Det er som kjent ikke mange radiostasjoner som sender på disse båndene lenger, men Norsk Radiohistorisk Forening hadde for anledningen rigget til en sender på mellombølge og et musikkprogram, slik at det var mulig å lytte både på krystallapparater og gamle radioer.

Bråstua var til tider godt besøkt denne lørdagen, og det ble mye koselig radiopratt både blant bygdas folk, de frammøtte fra foreningen og radioamatørene i Kongsvinger-området. Noen hadde også tatt med seg gamle radioer for å vise fram, og det dukket opp et par riktig gamle og spennende modeller, til stor glede for de frammøtte ekspertene.

Bjørn Dybing

HUS ER FLYTTET

I forrige nummer stilte jeg noen spørsmål om hus som er flyttet. Når det gjaldt stua på Øya i Utgårdsjøen, fikk jeg henvendelse fra Max Haakerud: Ingeborg og Haagen Øya var de siste som bodde på Øya midt på grenselinja i Utgårdsjøen. De flyttet stua til fastlandet på østsida, på svensk side, i 1894. De hadde 8 barn, som flyttet ut etter hvert. I 1909 døde Ingeborg og

Haagen, og stua på fastlandet ble nok ikke stående så lenge etter det. Mer om folka på Øya og deres slekt kan du lese om i Hans Lindkjølen's bok Sagaen om et grensefolk, som kom ut i 2000 på Moscus AS Forlag.

Så til noen andre spørsmål om hus som har stått i Møkeren-området:

I 1901-02 ble Ungdomslokalet Breidablikk reist ved Skullerud (det ble innviet april 1902). Lokalet sto til 1955, da det ble revet og tømmeret brukt som hytte ved søndre Hærsvænen. Hytta brant rundt 1990. Tømmeret til lokalet Breidablikk ble etter sigende tatt fra et hus som hadde stått ved Møkeren. Vet noen hvor?

I 1905 ble et hus flyttet fra Møkeren-kanten og kjørt med hest til Galterudhøgda. Der ble det satt opp som stue som står der den dag i dag. Er det noen som vet hvorfra huset kom?

Ved Masterudlandet sto det et stort bygg som ble brukt til lager og kontorbygg da planke- og spikertrafikken fra Sikåa pågikk. I annen etasje var det også skole. Huset ble etter hvert revet og havnet på Kongsvinger. Hvor havnet det?

Åge Sørmoen

STÅL-HANS

Første gang jeg så Stål-Hans, var da Terje Lindkjølen og jeg var smågutter og sto og "hang" i Solbergbutikken. Hans kom inn og skulle ha seg ei ølflaske, og vi gutta fikk ei Solo-flaske hver. Dette var ikke vanlig å få for en smågutt, så Hans ble husket 50 år etter for det.

Takket være Terje fikk jeg kontakt med Stål-Hans den siste tida han levde. Han bodde da i et hus nær Solbakken ved Skarnes. Han drev og hogg ved som han solgte helt til siste året han levde, og han jaktet så lenge han klarte å gå. Han døde våren 2001, nær 87 år gammel. Terje og jeg besøkte ham et par-tre ganger, og han fortalte fordomsfritt om det han hadde vært med på. Det var ikke rent lite! Av hensyn til andre personer kan ikke alt nevnes her, men det som angikk Hans fikk jeg lov å skrive fritt om.

Han var født i 1914 og døpt Hans Håkonsen. Mora het Pauline og var fra Stenbråten. Faren het Håkon. Etter at Hans ble født, flyttet Pauline til Smålenene hvor Håkon var fra og giftet seg med ham. Hans vokste opp

hos besteforeldrene Karen og Hans i Stenbråten. Hans har visstnok søsken som ennå lever i Smålenene.

Navnet "Stål-Hans" fikk han av "Massen" (Marius Varildengen). Og navnet passet bra på ham, for han var litt av en tøffing. Han var småvokst, men sterk og sprek, og han lot ingen trække seg for nær. En flink arbeidskar var han, og godhjertet og hjelpsom, men likte seg best når han levde på kanten av loven, og det gjorde han stadig, særlig når det gjaldt tjuvjakt og smugling.

Sin første elg skjøt Hans da han var 14 år gammel, sammen med bestefaren på Erselmyra ved Sikåberget. Siden da mente han å ha skutt godt over 200 elger, de aller fleste ulovlig. Ikke engang krigen stoppet ham i å jakte. Ved Håkerudtomta skjøt han en elg julaften 1940 og bar kjøttet heim juldagen. Han skjøt en elg ved Pilkan en dag under krigen sammen med Arnesen. De slaktet og flådde den og hentet den med hest natta etter. De spikret opp elgskinnet på husveggen! En må si de oppsøkte spenningen og utfordret skjebnen disse karene.

Under krigen måtte man være på vakt mot folk som kunne anmelde en. Onkelen til Hans, Julius Stenbråten (også kalt Jussen), viste fram en svensk snusask til en mann. Han ville ha en pris, men det fikk han ikke. - Dette kan du bli anmeldt for, sa han til Jussen. På heimvegen fikk Jussen det for seg at denne mannen kom til å anmelde ham, og han tok en rask beslutning om å rømme til Sverige. Husholdersken Karen Bjerke og barna fikk beskjed om å pakke, og husdyra inkludert to hester skulle de ta med. Flyttelasset ble pakket på en geitdoning, og på toppen av lasset lå grisen som Julius nettopp hadde slått i hjel med øks. Kuene gikk i band etter lasset. Karen kjørte flyttelasset langs Varalden, mens Jussen kjørte den andre hesten og spisslede. Dette flyttelasset har vi bilde av i boka Krigsminner fra Austmarka.

En stund senere, våren 1943, rømte også Hans over til Sverige. Han hadde skutt en elg og regnet med at det kunne bli utrygt, ettersom Ole Tolloa nylig var arrestert for elgjakt. Hans fikk først varslet folka i Åserudsetra om arrestasjonen og likedan Gunnar Høy med familie. Alle disse rømte straks til Sverige - de var vel redde for å bli tatt om Tollo'n tilsto alt om elgjakta. I tillegg var det anmeldt tyveri av en nyslaktet gris i Åserudsetra. Hans var redd han kunne bli mistenkt for det, selv om han visste at det var en mann og hans sønner som var de skyldige. Disse hadde tid-

ligere under krigen ranet Maren Arnesen i Søgarden for ei gullklokke mens de stengte henne inne i fjøset.

Hans tok med seg kona Petra og barna Ingrid og Helge, samt husdyr over grensen. De bodde da i Østberg. Flukten gikk sørover via Karterudseter og Håkerudtomta. Ingvald Neset og Laurits Torp hjalp til med å frakte det de hadde. I Kyrkskogen bodde onkelen Oskar, og husdyra ble etterlatt der. Deretter gikk turen til flyktningemottaket i Kjesäter, hvor han etter hvert fikk vegarbeid ikke langt unna. Senere hogg han reisved av tømmergran til kølabrenning for 50 øre reiset.

Hans trivdes sammen med familien i Sverige. I Østberg hadde Olga og Johan Svartberg flyttet inn mens Hans var i Sverige. Etter krigen flyttet de først til lærerboligen i Karterudsetra og siden fram i bygda og bodde i tyskerbrakkka der en stund. Stål-Hans og familien kom ikke tilbake til Norge før på høsten 1945. Dette fordi en slektning hadde anmeldt ham for angiveri, og Hans måtte sitte i lange avhør.

Fra krigstida i Norge hadde Hans noen episoder i friskt minne. Han var med på en fest i hytta ved Setertjernet, og der var også en nazist fra Kongsvinger som fortalte hvordan han hadde mishandlet en fange så han døde og siden kastet ham i Glomma. På denne festen ble det både drikking og slåssing. En mann fikk nesebeinet slått av med ovnsring.

Hans husket også ei elgjakt ved Varalddammen under krigen, Einar Åserudseter, Ivar Svartberg og Gunnar Høy var med. Mens de står ved dammen kommer en jøde med en stor koffert forbi og spør etter vegen til Sverige. Han blir vist veg på østsida av Varalden. Hans fortalte denne episoden slik: - De are prate om denna jøden og sa han hadde sekkert mie penger på sæ. - Det kan je da finna ut, sa je, og satte etter'n. Så lausne je eit skøtt og kom telbarsatt etter ei steinn. - Da trudde de are at je hadde skøti'n, veit du, og je lätte dom tru det. Seinere vart je spørt hår je hadde gjort tå denna jøden. - Han ligger i steipen i fjøsmur'n heime, han, sa je. Og detta trudde dom, veit du!

Stål-Hans var mye sammen med Gunnar Høy før, under og like etter krigen. Gunnars mor var fra Holmby, faren var tysk. Gunnar var en type som gikk godt i lag med Hans: tøff og på kant med loven. Gunnar hadde kjøpt seg ny hagle før krigen. Han gjorde en del penger på å smugle sølv fra Sverige. Han var ved Varalddammen da de bygde kanal der. Sigurd Karterudseter lurte på om hagla hans var noe tess. Gunnar tok da sikte på

Karl Svartberg som sto på andre siden av kanalen og fyrte av. De måtte plukke mye hagl ut av skinnen på Karl. - Det svei som varme, sa han.

En gang Gunnar smuglet sølv ble han oppdaget av svenske tollere, og de slapp en elghund løs på ham. Gunnar skjøt hunden og flyktet i båt over Varalden. Tolleren som eide båten, kom etterpå til Holmby, og der satt Gunnar i solveggen. Tolleren fikk igjen båten, og det ble ikke noe mer av den saken.

Gunnar Høy reiste til Argentina etter krigen. Dels på grunn av mange viderverdigheter han var med på, og dels på grunn av at han hadde tysk far.

I åra etter krigen felte Hans mye vilt, både elg og fugl. I 1946 rodde han over til Søgarden på Varaldskogen, og på tre kvelder hadde han skutt 90 røy og tiur. En vår var han sammen med noen andre og gikk over Varalden til Larbekken. Isen var dårlig, og Hans datt igjennom like før de var kommet over. Han fikk klatret opp på ei låg og berget livet. Han dro heim og fikk tørt tøy, og så bar det tilbake til spilljakta. Det ble bra med fugl den gangen også. Våren 1947 ble han anmeldt for spilljakt. Det var vanskelig å nekte da lensmannen kom, ettersom katta lå på trappa og åt på et tiurhode. Han fikk sitte inne noen dager for det. Politiet beslagla børsa hans, men en nabo fikk ut børsa ved å si at den var hans.

I 1951/52 bodde han i Losby ved Rælingen. Der var det mengder med elg og rådyr, men ingen som jaktet - ikke før Hans kom. Her skjøt han mange dyr som ble fraktet til Hamar for salg. En gang kjørte han seg fast i vårløsninga, og han fikk hjelp av jaktpolitiet med å komme løs. Etterpå så han at et elgbein stakk ut ved bagasjelokket. - Je skaut så mange dyr, så je bynte å bli likeglad til slutt, sa Hans. Skinn og innvoller ble ikke alltid gravd ned, og politiet begynte å fatte mistanke. - Da tenkte je det var best å gi sæ, sa Hans og flyttet derfra.

I 1954 bodde Stål-Hans på Ostøya i Oslofjorden. En dag fikk han se to elger som han skjøt på. De satte ut på fjorden og var ikke gode å forfølge. Men Hans ringte til politiet, og de kom med båt og gevær. Hans fikk den ene elgen, mens bonden han arbeidet for fikk den andre.

En gang på 60-tallet jaktet han elg ved Karterudsetra med gipset bein. Han skadeskjøt elgen, men krabbet etter den og skar over strupen. I 1967 var Ole med og jaktet mens Hans og sønnen jaget. De skjøt da fem elger av en flokk på seks. Det ble delt ut kjøtt til mange i nabolaget den gang. En gang midt på 60-tallet var han i Bogen og skjøt elg sammen med en fra

Lørenskog. De felte en okse med kjempegevir. Men oppsynsmann Guttike var på sporet av dem, så de fikk bare med seg bøger og lår. Hans ergret seg over at han ikke fikk med seg de store hornene.

Hans var mye i lag med Massen, og de arbeidet iblant sammen i skogen. De var i hop om å felle og dro i hver ende av stokksaga. Det vil si at bare Massen dro, mens Hans klemte på. Massen ble sint, og de røk i slåsskamp. Massen fikk juling, men etter en stund var de gode venner og begynte å felle igjen. - Det var full stygt gjort tå mæ au det da, sa Hans.

Massen var en type som pådro seg mobbing og juling av både unge og gamle. En gang dro han til Oslo og skulle besøke ei Augusta. Han spurte etter henne ved Østbanen, og noen skulle hjelpe ham å finne henne. De kjørte ham til Grorud og robbet ham for penger og klær. Deretter ble Massen arrestert tre ganger, før han til slutt kom til søstera Jenny som kjøpte togbillett heim til ham. På Kongsvinger traff ham Max Lindkjølen som ga ham 50 kroner i forskudd for arbeid han skulle gjøre. Og så bar det utpå "kjøret" igjen, og han ble arrestert for fjerde gang på den Oslo-turen.

Etter krigen var det stor mangel på sukker her i landet. Stål-Hans smuglet flere tonn over grensen. Enten bar han sekken på ryggen eller han brukte båt. En gang ble han tatt og måtte svare for et stort parti. Amund Eng var grensepolititi da og skulle ta hand om ham. Stål-Hans gikk for å være farlig, så Amund torde ikke dra alene med ham til Kongsvinger. Einar Kjærnsli ble beordret til å bli med i bilen. Ja, Hans kunne være tøff nok. En gang ble han tatt av en svensk toller mens han bar på en sukkersekk. Han ble beordret om å bli med på tollstasjonen - med sukkersekken på ryggen. - Je ville ha toller'n tel å gå føre mæ, sa Hans - før da skulle je ha ti in. Men det ville ikke tolleren. Til slutt kom de til grinda ved tollstasjonen, og Hans, med sukkersekken på ryggen, kunne ikke åpne. Da tolleren drev og åpnet, slo Stål-Hans ham ned så han besvimte, og forsvant med sukkersekken på ryggen! - Toller'n hadde snuble og døtti, sa Hans etterpå i forhør. Etter en måned i varetektsfengsel ble han sluppet fri.

Hans vokste opp i trange kår, og det var nok det som gjorde at tjuv-jaktning kom til å bli et ekstra levebrød. I tillegg var han en type som likte å søke spenning. 18 år gammel bygde han seg ei lita stue ved Milbekk. Den står der ennå, og Karelius Neset var den siste som bodde der. Senere kjøpte han Østberg og bodde der i mange år. De siste åra bodde han ved Skar-nes, og det ble tungt for ham da han mistet kona og to av de tre barna. Da

jeg var hos ham siste gang på våren i fjor, var han sengeliggende og hadde mistet livsgnisten. Hans liv bør vel ikke være noe ideal for andre, men han blir nok husket i lang tid som en Skogens Robin Hood.

Åge Sørmoen

DRØMMEN OM DET LØFTERIKE LANDET

Beretning om en utvandrer fra Austmarka som vendte hjem.

Utvandringen fra Norge til Amerika var liten på slutten av 1890-tallet. Det skyldtes gode tider med industriell vekst i landet vårt. Byggingen av e-verk, telegraf og telefon, veier og jernbane kom godt i gang. Mange flere enn før kunne få seg arbeid i industri- og råvareproduksjon. Men sommeren 1899 brøt høykonjunkturen sammen. Lønningene sank fort, folk mistet arbeidet, og fattigdom og håpløshet bredte seg fra byene og utover landsbygda. Drømmen om det løfterike landet i vest våknet til live igjen hos mange som kanskje hadde skjøvet den fra seg. I tiåret som fulgte, økte utvandringen sterkt. Nest etter Irland var det Norge som hadde størst utvandring i forhold til folketallet i vest-europeiske land, og 2/3 kom fra landsbygda.

Mange austmarkinger satte kursen mot vest nå. Min farbror, Jørgen Olsen Brandvoldsbækken, dro med familien like etter 1900 til Hatton i Nord-Dakota. Faren min, Marius Brandvoldsbækken (han skrev etter hvert bare Bækken, senere Bekken), bar også på drømmen om landet i vest. Han var ungkar og kunne lett løsrive seg. Brev fra Jørgen og kona hans, Ida, fyrte sikkert opp om drømmen også. I allfall skjer nå følgende: Våren 1905 skriver han til "Hvide Stjerne Linien" ved Ferd. J. Elster, Christiania, og bestiller billett til New York med 10 000-tonneren S/S Majestic. Han mottar svar som lyder:

Christiania, 20. mai 1905

Marius Olsen Brandvoldsbækken,

Østmarken.

De kan afreise herfra hver Fredag, ønsker De at reise med "Celtic", betaler De selvfølgeligen prisforskjellen Kr. 7,00.

Ferd. J. Elster.

P.s. "Majestic"s passagerer afgaar ogsaa herfra den 26de, for dette skib gjælder Deres billet uden extra betaling.

"Celtic" var på over 20 000 tonn og sikkert mer komfortabelt. Men 7 kroner var mye penger dengang, og far velger å reise med "Majestic" den 26. mai 1905. Tatt i betraktning den tidas kommunikasjoner, har dette skjedd raskt. Og på samme dag som unionen med Sverige blir oppløst, 7.juni 1905, ankommer "Majestic" New York havn.

Far passerte greit immigrasjonskontrollen på Ellis Island, men ennå var det langt igjen til målet: Hatton, Nord Dakota. Nord Dakota var det tredje viktigste reisemålet for norske utvandrere, etter Minnesota og Wisconsin. I 1910 var den norskættede folkegruppa der på over 123 000 personer. Enkelte områder og tettsteder var helt preget av nordmenn. Flere austmarkinger var blant dem. Det er rimelig å tro at flere av passasjerene på "Majestic" skulle til Nord Dakota, dit ferden nå gikk videre med jernbane. Og en dag i midten av juni 1905 ankom far Hatton, der han ble tatt i mot av sin bror Jørgen og hans kone Ida (født Edvardsdatter Håkerud). De hadde også skaffet ham jobb på en av farmene i nabolaget. Det ble sikkert lange dager med tungt slit og lite fritid. Men han holdt kontakten med barndomsheimen. Jeg husker fra oppveksten at det lå gulnede amerikabrev i ei gammel kiste på stabburet. Noen var fra far. Vi ungene rotet respektløst i denne kista, og etter hvert ble papirene borte. Det er jeg svært lei meg for i dag.

Far følte nok at han stadig ble mer knyttet til sitt nye land. Blant hans etterlatte papirer er gjenpart av et dokument som viser det. I februar 1910 søker han om amerikansk statsborgerskap. Skjemaet er fylt ut av B. C. Boyd, Clerk of Court, Traill County, North Dakota. Det har overskriften "Declaration of intention". (Viljeserklæring). Opplysningene han må gi i skjemaet er under eds ansvar ("So help me God"). Først navn, alder og yrke (farm laborer). Så hudfarge (rase?), ansiktsskoloritt, øyefarge, høyde og vekt. Når det gjelder høyden, må det ha oppstått noen misforståelser-kanskje språklig. Far var ganske høy - opp mot 190 cm. - mens det som er oppgitt i fot og tommer i skjemaet tilsvare ca. 175 cm.

Han må erklære seg villig til for alltid å si fra seg alle forpliktelser og troskap til en hver fremmed myndighet, og spesielt til Haakon VII, King of Norway. Videre må han sverge på at han ikke er anarkist, ikke praktiserer polygami (flerkoneri) eller tror på det. Erklæringen slutter med at han lover å bli en god borger av USA, og at han vil bo der for alltid (permanent reside therein). "Sworn to before me this 14th day of February, anno Domini 1910.

B. C. Boyd, Clerk of Court"

Dette er altså i februar 1910. Hva som skjer videre med søknaden, er det ingen papirer som viser. Jeg var bare 6 år da far døde, og hva han kan ha fortalt, vet jeg ikke. Men faktum er at han vender tilbake til Norge og Austmarka en gang før I. verdenskrig starter. Kanskje det henger sammen med at moren hans, min farmor, (født Brødbølbraaten) ble sjuk. Hun døde i april 1914.

Krigen kom i veien for eventuelle planer om å dra tilbake til Amerika. Og definitivt ble det da han traff mor, Inga Bjørnhullet, og giftet seg med henne i 1916. De bosatte seg i Bjørnhullet og bodde der i 4 år. Da vendte eldstebroren til mor, Ole, tilbake fra Amerika - fra Mc Henry -, også det i Nord Dakota. Han overtok Bjørnhullet, og mor og far flyttet til Bekken som de kjøpte sammen med fars søster, Karen, og hennes mann Bernt. Den gamle husmannsplassen ble nå delt i Bekken nordre og søndre, men i folketale ble det nedre og øvre. Far og mor fikk Ner-Bekken.

Begge hadde søsken i Amerika, og brevkontakt med drømmelandet i vest var det til langt opp på 1900-tallet - avbrutt av krigsårene 1940-45. Vi hadde også amerikabesøk i Bekken, og Morten i Øver-Bekken har helt opp til nå hatt kontakt med Jørgens datter, Gunda Olson i Hatton i Nord Dakota. Terje og jeg er de eneste gjenlevende av hennes søskenbarn i Norge. Sjøl er hun mange og nitti år.

Gunnar Bekken

HISTORIEN OM AUSTMARKA SAMVIRKELAG

Fortsettelse fra nr 96

Virksomheten ved Austmarka Samvirke­lag ble etter hvert omfattende. Under samvirke­laget ble Skullerud Innkjøpslag opprettet. Dette for å skaffe større varepartier rimelig. Einar Tomta var formann i Innkjøpslaget. I samvirke­lagets lokale holdt Smørlaget og Egglaget hus i mange år. Virksomheten her gjorde også sitt til å styrke kundegrunnlaget.

Varetransporten ble de første åra besørget med hest fra Åbogen stasjon til Austmarka. Da bil ble tatt i bruk, var det brødrene Skarnes som kjørte varene. I 1945 så samvirke­laget seg i stand til å skaffe seg egen bil, og en ny Ford lastebil ble kjøpt. Nå kunne en hente varene sjøl i Oslo og kjøre ut til filialene og til folk som bodde avsides. I 1956 ble bilen byttet ut med en

Mercedes, også den ny. Senere foregikk varekjøringa med mindre varebiler som kjørte faste ruter i bygda.

Virksomheten i Samvirke­laget var god i åra etter krigen, og i 1955 fant man det nødvendig å bygge om hovedforretningen. Det ble gitt tømmer av de medlemmene som hadde, og det rakk til grovmaterialer og utvendig panel. Materialene fra kornmagasinet ble brukt til lagertilbygg. Hele bygget ble totalt forandret utvendig og innvendig, men butikken var hele tida i drift mens ombyggingen sto på. Einar og Erling Wang sto for bygge­arbeidene.

Einar Wang overtok som formann i 1945 etter Billehaugs lange funksjonstid. Også Wang hadde formannsvervet lenge, i 10 år. De siste 10 åra før sammenslutningen finner vi disse som styreformenn: Sigurd Jørgensen, Mentz Gaard, Klaus Grasli, Bjarne Svendsen og Werner Ekstrøm før Glåmdal Samvirke­lag ble etablert. Gunnar Johnsrud og Leif Bottilsrud avløste Billehaug hver sin periode i 1930-åra.

Etter Hallaråkers tid som bestyrer har det vært flere som hans etterfølgere. Fredrik Strand fra Hurdal overtok i 1955, og etter ham har vært Normann Westbye, Normann Hagen, Gunnar Fjeld, Ove Kristansen og Svein Teigberget (dette var skrevet 1979.)

Ved Grensen var Olaf Dalbak første bestyrer. Senere fulgte Paul Varildbakken, Normann Westbye og Thorleif Sandhalla.

En stor og trofast stab har hatt sitt virke og et trygt levebrød ved samvirke­lagene på Austmarka gjennom årene. Det ville føre for langt å nevne alle her, men både varekjørere, rengjøringshjelpere og ekspeditører har sin del av æren for butikkenes virksomhet og vekst.

Kvinnene har ikke hatt særlig fram­tre­dende plass i samvirke­lagets styre og stell. Men de dannet sin egen forening, Austmarka kooperative kvinneforening, i slutten av 1920-åra. Foreningen besto fram til krigsutbruddet. Emma Billehaug var hele tida formann og Anna Hallaråker kasserer. Foreningen hadde stor tilslutning og god aktivitet. Kvinnene støttet opp om driften i laget, og bidro til det samhold som kooperasjonen har som mål.

Ingen har gjort seg særlig rik ved å drive butikk på Austmarka. Men det var langt fra noe konkursbo som ble ført inn i Glåmdal Samvirke­lag i 1965. Meningene var delte om å gå med i sammenslutningen, men fra sentralt hold ble en sammenslutning av Glåmdals samvirke­lag framholdt som eneste farbare veg, og dette vant flertall på årsmøtet.

Noen år etter sammenslutningen feide en rasjonaliseringsbølge over bygda. Konsulenter fra NKL kom og inspiserte vareutvalget. Dette skulle kuttes ned til de nødvendige dagligvarer. Blant kundene skapte dette ampre reaksjoner. Det førte til at vareutvalget igjen ble bredere og mer i pakt med landhandelen som bygdefolket var fortrolig med.

Gjennom 60 år har samvirkelagene på Austmarka gjennomlevd svært vekslende økonomiske tider. Men de har bestått - og vokst, mens konkurrenter har måttet gi tapt. I dag står alle tre avdelingene bærekraftige og modernisert, godt rustet til å møte framtida.

Det vi nå har lest om samvirkelagets historie, er jubileumsberetningen som ble skrevet i 1979, altså om de første 60 år. Som vi ser sluttet den optimistisk, men mørke skyer truet. Fortsettelsen ble slik:

På 80-tallet begynte svenskehandelen å avta. Handelsstrømmen snudde etter hvert til svenske butikker. På Kongsvinger ble det etablert store varehus og lavpriskjeder. Nærbutikkene fikk store problemer med å overleve på landsbasis, så også på Austmarka.

På Kartbråten ble butikken lagt ned i 1985. Inger og Thorleif Sandhalla var de siste ansatte, og de overtok butikklokaler, lager og leilighet. Etter dem har Aino og Pål Bekken overtatt huset.

Avdelingen på Brødbøl led samme skjebne året etter. De siste ansatte der var Laila Lindberg Olsson, Reidun Utgården og Ole Henrik Johnsrud. Dagfinn Holseter har siden overtatt huset.

Da Glåmdal S-lag gikk inn i Nes Samvirkelag, ble kravet til lønnsomhet større, og i 1996 ble hovedforretningen nedlagt som samvirkelag. Den siste bestyreren, Torstein Sanderud, fortsatte forretningen på egen basis. Det gjorde han helt til han plutselig døde i 1999. Etter ham overtok Torild og Per-Erik Johnsrud og holdt på til 30. november 2002. Med det tok 83 års butikkhistorie slutt. Nå står butikklokalene tomme, og håpet om ny butikkdrift er ikke altfor stort. Knut Fjeld eier forretningsbygget og leier ut to leiligheter i annen etasje.

Åge Sørmoen

MATAUK UNDER KRIGEN OG BESØK I SVERIGE

For oss som bodde i Oslo var det nærliggende å ta en tur til Austmarka og plukke tyttebær - disse bær som var et godt tilskudd til kostholdet under krigen da det etter hvert ble dårlig med mat på mange måter. Det var vel høsten 1942 - eller mest sannsynlig i september 1943 - at brødrene Arne og Ivar dro til Austmarka for å få med seg tilbake til Oslo en forsyning av disse matnyttige bær.

I 1943 var min bror Arne vel 17 år og jeg var vel 13 år - hvis det var nødvendig med noen form for papirer så hadde vi nok fått skaffet oss det. Gjennom visse kanaler hadde jeg under krigen fått gyldig reisepass for en ukes vinterferie i Saksumdalen - så det var mulig å skaffe seg reisebevis og eventuelt grensebevis hvis alderen eller andre bestemmelser gjorde det nødvendig.

På den tiden ble det tog til Åbogen stasjon og buss videre til Austmarka. Så vidt jeg husker tok vi veien mot Mitandersfors til fots med bærtine på ryggen og en tom margarinkasse ved siden av. Vi skulle til Varildengen og bo hos mors halvsøster Hilma Karoline (Stenbråten) og Ole Bernhard Varildengen de dagene vi var der oppe. Onkel Edvard som aldri var gift bodde tidvis på Stenbråten - men også noen ganger hos sin søster i Varildengen.

Dette var på den tiden det virkelig var mye tyttebær i de norske skogene - nå er det fint lite å finne og fine bær står og råtner på rot i skauen. Den gang var det ikke vanskelig å få en bøtte full av tyttebær i løpet av ganske kort tid - det var ikke noe problem for oss å skaffe til veie det vi skulle ha med oss hjem til Oslo. I min fantasi kan jeg minnes at jeg mente jeg plukket bær helt inne under piggråden mot svenskegrensen - avstanden fra Varildengen var ikke svært stor bort til grensegata. Det som vel var spesielt med årene under krigen var vel de mange opplevelsene vi hadde som setter seg godt i hukommelsen og markerer seg på en spesiell måte. Om ikke alt er helt korrekt i gjengivelsen er vel det meste nokså nær det som skjedde.

Den tyske vaktstyrken holdt til på Austmarka under krigen, og gjorde sine rutinemessige patruljeringer opp til grensen ved Mitandersfors. Austmarka med sine store skoger og relativt spredte befolkning ved Varaldsjøen var vel i prinsippet ikke strategisk viktig i krigsårene. Etter hva jeg kan huske fra besøket i Varildengen var det vel slik at den tyske patruljeringen

skjedde sporadisk og tilfeldig - eller etter min oppfatning - "to mann på motorsykkkel med sidevogn hver tirsdag og fredag" - tur/retur Austmarka/Mitandersfors.

Under oppholdet i Varildengen fikk min bror Arne anledning til å besøke mors halvbror Oskar Alfons (Stenbråten) Hansson som på den tiden var bosatt i Bogen i Sverige. Han ble allerede før krigen - i 1931 - gift med Ellen Maria (Magnusson) Hansson fra Bogen.

Onkel Edvard tok med min bror til Sverige en fin kveld i september for å besøke slekta i Bogen - Edvard var meget godt kjent i områdene rundt Varaldsjøen og visste at en slik tur kunne gjøres. Etter det jeg husker, - og som vel må være riktig - rodde de fra strandkanten i Nedre Varildengen (Ner-Enga) og over til Larbekken på andre siden av Varaldsjøen.

Jeg kan minnes at det var en fin natt med måneskinn, og turen synes å ha gått fint hele veien - videre fra Larbekken - over svenskegrensen - og videre til Bogen hvor onkel Oskar og Ellen bodde. Ut på morgenkvisten en gang kom de vel tilbake. Onkel Oskar og tante Ellen flyttet en gang i 1940-årene til Sunne og bodde resten av sitt liv der.

Før min bror Arne og jeg reiste tilbake til Oslo fikk vi oppleve at det var fest på lokalet ved siden av Varildengen - fullt hus og stor stemning - selv i denne tiden hvor det vel var forbud mot slike tilstelninger. Arne og jeg kom vel tilbake til Oslo etter denne turen til Austmarka under krigen - godt lastet med tyttebær for lang tid fremover.

Oslo, 8. februar 2003/Ivar Hansen

ØSTMARKENS NÆRINGSNÆVND

Under første verdenskrig 1914-18, var det opprettet offentlige neynder og råd i kommunene. Disse skulle føre tilsyn med den jordbruksmessige drift og matvaresituasjonen.

På Austmarka fungerte Østmarkens Næringsnævn og Østmarkens Provianteringsråd. Næringsnemnda hadde som oppgave å skaffe frø, gjødsel, leie av jord, tvangspløying, vanskjøtta jord og formidle statsbidrag til jordbruket. Provianteringsrådet sto for innkjøp og fordeling av matvarer m.v. Næringsnemnda ble avviklet 31. des. 1920. I stedet kom Østmarkens jordstyre. I 1929 gikk Austmarka inn i Vinger jordstyre.

Fra året 1918 tar vi med en litt forkortet beretning fra næringsnemnda hvor det går fram hvilke gjøremål m.v. den hadde hatt gjennom året.

Syver Gylterud

1. Aar 1919 den 14/4 hadde næringsnævnden møte for at avgi beretning om sin virksomhet til matproduktionens økning i 1918:

Nævnens første foretagende var at skaffe oversigt over den dyrkede marks arealer, som viste sig at være noksaa vanskelig, da de skjønsmæssige opgaver, som før bestandig var benyttet, viste sig at være aldeles misvisende. Nævnden besluttede da at tilplikte enhver bruker selv at foreta maaling av sin dyrkede jord og indkomme med beretning inden en fastsat tid; dette blev efterkommet noksaa bra, med undtagelse av nogle, hos hvilke nævnden foretok måling. Nævnden foretok for sikkerhet skyld kontrolmaaling paa enkelte steder; likeledes kan meddeles at nævnden besørgede utdeling av den rationerede kunstgjødsel, hvilket vi forsøgte at faa gjort saa rætfærdig som mulig. Porsjonerne blev forholdsvis smaa, men det værste var at en del av gjødselen kom saa sent, at den ikke kunne benyttes i vaaronen; nævnden besørgede likeledes fordeling av al frøvare.

Ved nævnens mellemkomst blev besørget jord i bruk til 13 jordløse personer, derefter foretokes tilsyn og kontrol med vaaronsarbeidet, hvilket ofte gav anledning til at fremkomme til brukerne med strænge formaninger om sine pligter.

Med hensyn til de av stat og kommune bevilgede midler foretok nævnden fordelingen efter sit bedste kjendskap til ansøkerne, der ialt beløp sig til 212, hvorav 11 ikke blev tat i betraktning; der blev til de 201 godkjente ansøkere utdelt kr. 6165,55 til nedsættelse i priserne paa kunstgjødsel, frøvarer, hestehjelp og smaagriser.

Med hensyn til nytten og virkningen av de iværksatte foranstaltninger skal nævnden tillate sig at uttale følgende:

Vort syn paa saken stiller sig slik, at baade nytten og virkningen ga omtrent det forønskede resultat, særlig for aaret 1918, og vi tror ogsaa at det vil ha sin gavnlige indflytelse i aarene fremover, da der trygt kan uttales at interessen for jordbruket er betydelig øket og dyrkningsarbeidet blir utvilsomt holdt mer i agt og ære.

Til spøragsmaalene

Ad 1. Nævnden bestaar av 5 medlemmer. En av nævnden fungerer som sekretær og kasserer.

Ad 2. Formandens løn er kr. 50,00 for maaned og de 3 medlemmer og sekretær kr. 1,00 for time i den tid de er bekjæftiget med arbeide.

Ad 3. Der er i aarets løp ialt avholdt 19 møter.

Sekretær Lars Hauger 264 timer, Karl Haakerud 125 timer, Peder Varaldbakken 80 timer, Gunnar Masterud 70 timer.

Ad 4. I aarets løp er medgaat samlet kr. 11440,68.

Ad 5. Bidragene har strukket til. I beholdning kr. 1874,62.

Ad 6. Med hensyn til indhøstningen foregik den noksaa regelmæssig uten nogen foranstaltning fra nævndens side, dog kan bemerkes at træskningen var lidt vanskelig paa grund av knaphet med bensin.

2. Der besluttetes at sekretær L. Hauger skulde overta planlæggelsen og beregningen samt kontrol over de felter til nydyrkning, hvorav der var inkommet andragender om bidrag til av statens 5 millioner.

Møtet hævet.

Chr. Grasli. Lars Hauger. Gunnar Masterud. Karl Haakerud.

22. nov. 2002. Syver Gylterud

ALTERNATIV MEDISIN PÅ VARALDSKOGEN?

For noen dager siden leste jeg i Glåmdalen om en ny behandlingsmetode mot angst og fobier. Ved å banke lett på meridianpunkter i pannen og brystet stimuleres kroppens energisystemer, og det kan lindre plagene.

Dette minnet meg på noe som Julius Stenbråten og Karelius Neset fortalte meg i en samtale jeg hadde med dem i 1984, og som jeg tok opp på lydband. Vi kom inn på hjelperåder folk hadde mot sykdom før i tida.

Julius sier: *Du såg han Johan Børthus, au, han hadde nåa konster, han. Da han stog slik, så slug'n sæ tre gonger i hue, man han sa ittnå, men det gjorde'n heile tida.*

Kallus griper ordet: *Ja, han Ola Bekken hadde vøri hos'n, og da hadde'n sti'i på harapost, han hadde børsse au, og da stog'n slik og slug sæ, tre gonger.*

Jussen fortsetter: *Ja men det såg je da fleire gonger det. Det såg så rart ut. Håffør skulle'n bruke pekfinger'n og banke de tre slaga. Te stadigheit. Det var nåa tegner det, veit du.*

Kallus har mer å fortelle: *Han Oskar Drakkelmon tala om detta der. Han sa det at hvis ein slug sæ her, frammi hue, de tre slaga, sa'n, da vart det gøtt fuggulår, sa'n. Men slug'n sæ baki skallen tre gonger, sa'n, da vart det følt bra kveinnvatn, sa'n.*

Kallus ler godt av denne nye varianten, og vi tror vel ikke så mye på dette. Jeg får praten tilbake til Johan, og Kallus har en mulig forklaring: *Han hadde ein eller annen sjuke skar je sia dø, som det hjelpte for det der, kanskje, at'n slug sæ oppi skallen. Det var nåe som mangle'n, da.*

Slik falt samtalen, litt redigert, for det ble pratet en del i munnen på hverandre. Er det noen som har hørt om noe lignende, eller har kommentarer til spørsmålet i overskriften?

Finn Åberg

LITT MERE OM SALMODIKON

I 1815 kom det ut i Christiania et lite skrift som het "Et Blik paa Musikens Tilstand i Norge", hvorfra jeg henter: *I de fleste Kirker haves intet Orgel. Sangen bestyres da af de saa kaldte Klokkere, hvoraf neppe en af 50 kjender en Note, endsigde de skulde have Musikkdannelse, og hvor skulde de vel have faaet den fra. De fleste synge Kirkemelodierne efter deres egen Smag, d.e. med Alskens Tremulanter, og jo høiere og stærkere de kunde skraale, desto bedre.*

Dette er skrevet av Lars Roverud, og var jo litt av en kritikk, da. Det var vel derfor det kom et instrument med. Sjøl om det ble noen år senere, så kanskje de "skraalede høit og stærkt" i Austmarka kirke også.

Vi vet at de hadde et husorgel der, men da det var lite penger, så det er grunn til å tro at de i begynnelsen hadde et salmodikon, noe som styrkes av at jeg har ei lita, velbrukt bok som heter "Melodierne til Landstads Salmebog ordnede og udsatte i siffere for Salmodikon." Dette er annet opplag, og kom ut i 1874.

At det kan være en lærer som har hatt den, er også mulig, da det på bakerste perm står følgende: *Fredag den 20de sept. afholdtes eksamen for Skullerud og Masteruds kredtse. Prøven viste sig for begge kredtse at være meget tilfredstillende. Da intet videre var at foretage blev prøven hævet, oplæst og vedtaget.*

Arve Haugen

BJØNNVANGEN

Det er området nord og øst for Åberg (innpå skogen) som heter Bjønnvangen. Sagnet forteller at en mann var i skogen og flekte never da han ble overfalt av en bjørn. Mannen var både stor og sterk, og forsvarte seg så godt med kniven at bjørnen måtte gi opp. Den dro da i fullt sinne hit og slo i hjel tre kuer. Stedet fikk da navnet Bjønnvangen.

Som liten hørte jeg også at hele området mellom Jansrudvangen og Åserudsetra var fritt for skog. "Seter" og "vang" tyder på seterdrift, og i nærheten har vi Strandsetra og Skullerudsetra, så her lå nok setrene tett i tett. Folk lenger øst på skogen kalte området "væst i sæterne", et uttrykk som har levd like til våre dager. Bjønnvangsletta er navnet på ei lita, grønn slette nede i Bjønnvangen. Når jeg som liten skulle besøke besteforeldrene mine på Åberg, gikk jeg gjennom skogen og over denne sletta. Det forundret meg at det vokste gras her, mens skogen sto tett rundt omkring.

Finn Åberg

Utgiver: Austmarka Historielag

Redaksjon og ekspedisjon.

Finn Åberg

Meltzersgt. 3

0257 Oslo

Tlf.: 22 44 54 52

Medlemskap koster 100 kr året.

Betales til:

Austmarka Historielag

v/Rolf Anundsen

2224 Austmarka

Gironr.: 1840.16.29625

Trykt i 520 eksemplarer